

Беларускі вясельны абрад ініцыяцыі

Беларуская сямейная абраднасць захоўвае ў сабе сінтэз асноўных рытуалаў, характэрных для перыяду змянення сацыяльнага стану асобы пры нараджэнні, полавай сталасці, уступленні ў шлюб і смерці. Рытуалы, звязаныя з такімі пераходамі, называюцца пераходнымі. Спачатку асобу сімвалічна ці фізічна аддзяляюць ад грамады і звыклага месца ў ёй. Затым ідзе пераходная стадыя, калі чалавек знаходзіцца паміж старым і новым. Потым адбываецца канчатковае далучэнне да новай сацыяльнай прасторы, прыняцце яе законаў, нормаў, традыцый.

Яркае выражэнне элементы старажытнага абраду ініцыяцыі знайшлі ў вясельным комплексе. У першую чаргу, гэта прысутнасць у рытуальных дзеяннях і адпаведных ім фальклорных творах водгукаў ідэі існавання смерці дзеля будучага ўваскрэснення (другаснага нараджэння), якая з’яўляецца тэарэтычнай асновай усяго сямейна-абрадавага цыкла. Маладыя людзі, дасягнуўшы полавай сталасці, маглі змяніць сацыяльную катэгорыю толькі пасля знішчэння былых якасцяў (праз уяўную смерць). Асабліва ўвага надавалася як прадаўжальніцы роду і асобе, паводле народных уяўленняў, найбольш падвергнутай уздзеянню неспрыяльных сілаў.

Сваё ўвасабленне канцэпцыя “адраджэння праз смерць” знайшла ў абрадзе пасада маладых, які захваў належную традыцыйную структуру і семантыку: аддзяленне (убіранне ў вясельны строй са спецыфічнай каляровай гамай, саджэнне на пачэснае месца – дзяжу, пакрытую кажухом), пераход (змяненне галаўнога ўбора маладой, падстрыганне, падпальванне валасоў) і далучэнне (сыходжанне з пасада ў новай якасці).

Асновай аддзенага рытуалу з’яўляецца маральнае выпрабаванне будучых мужа і жонкі, якія павінны былі даказаць чысціню паводзін юнацкага жыцця, “маладзецкага красавання на волі”. Сеўшы на пасад, ніхто з маладых ужо не мог адмовіцца ад замужжа і жаніцбы. Той, хто садзіўся на ганаровае месца не захваўшы цнатлівасці, выклікаў гнеў не толькі абодвух родаў, але і самога Бога. Існавала і фізічнае выпрабаванне, найчасцей звязанае з уменнем дзяўчыны падрыхтаваць пасаг і выяўленнем практычных здольнасцяў маладых.

Прымяненне пры пасадзе вывернутага кажуха (шубы) тлумачыцца татэмістычнымі ўяўленнямі нашых продкаў, згодна з якімі, асоба, наладзіўшая кантакт са сваім татэмам (надзеўшы яго шкуру ці сеўшы на яе), пераймала яго якасці і заручалася яго падтрымкаю ў час пераходнага комплексу. Сеўшы на

вывернуты кажух (аналаг мядзвежай шкуры), маладыя набывалі характэрныя для свяшчэнай істоты здароўе, плоднасць, багацце. Такі ж вынік павінна было выклікаць і называнне маладых у песенных творах “мядзведзямі” і сімвалічнае звяртанне да “мядзведзя камлатага, гаспадара багатага” з просьбаю дапамагчы справіць вяселле. М.М. Нікольскі разглядае пасадны рытуал як “увасабленне наладжвання шлюбнай сувязі з мядзведзем” і суадносіць гэты абрад з цнатлівасцю дзяўчыны, якая належала татэму ці яго прадстаўніку [1, с. 92]. Народныя ўяўленні надзялялі вобраз маладой, выключнымі чалавечымі і жывёльнымі якасцямі і здольнасцямі. Гэтым можна растлумачыць адносіны да маладой замужняй жанчыны (на вяселлі і некаторы час пасля яго) як да “нячыстай” істоты, якая можа пашкодзіць сямейнаму і гаспадарчаму ўкладу жыцця аднавяскоўцаў. Выкарыстанне ахоўных сродкаў (найчасцей гэта хлеб) мела на мэце знішчэнне гэтага непажаданага ўплыву. Таму жанчына пэўны час пасля вяселля павінна была насіць пры сабе лусту хлеба і пакідаць яе ў тых месцах, якія яна наведвала: у гаспадарчых пабудовах, каля калодзежа ці рэчкі, у полі.

Ідэя змянення ўбрання як неабходнага “стымулюючага” дзеяння пры “другасным нараджэнні” вядома многім народам свету. Сусветная міфалогія ўтрымлівае шмат легендаў, дзе антрапаморфныя істоты ў вобразе жывёлаў, а часам і сам чалавек, дасягаюць бессмяротнасці шляхам перыядычнага змянення скуры. Скідваючы старую абалонку, істота пазбаўляецца былых якасцяў (старасці) і разам з новым абліччам набывае новыя (маладосць).

Змена ўбрання маладой у абрадавых песнях асацыіруецца са скідваннем птушкаю пер’яў: “А ў луг, зязюля, а ў луг, сівая, / Там знімуць з цябе ды цяцер’е пер’е, / Надзенуць на цябе савінае крылле” [2, с. 277, № 1019].

З цягам часу значэнне зменнай абалонкі набывае адзенне, якому прыпісвалі магічную сувязь з самім чалавекам. Напрыклад, вянок, уплёты маладой у выніку метанімічнага пераносу ў песнях сімвалізуюць саму дзяўчыну, яе пачуцці і душэўны стан. Пакідаючы ўплёты ў бацькоўскім доме, яна развітваецца з часам, калі “іх насіла – увесь свет красіла” і пакідае іх маці, якая, сумуючы па дачцэ, “іх разгорне і да сэрца прыложыць”.

Улічваючы, што, згодна з павер’ямі, валасы чалавека ўспрымаліся як яго замяшчальнікі, рытуал “пастрыгі” ўспрымаецца як рэальнае змяненне аблічча, якое азначае знішчэнне былых якасцей і пераход у іншае сацыяльнае асяроддзе. “Пастрыгайся, Яначка, / З рабяцкага стану / Да ў мужыцкую славу” [3, с. 36].

У старажытнасці звычай падстрыгання ці падпальвання валасоў не быў звязаны з вясельным абрадам, а ўяўляў сабою асобны пераходны рытуал, абумоўлены фізіялагічным развіццём асобы. У многіх народаў (і ў беларусаў таксама) ён выконваўся і над нябожчыкам (паралель з “часова памерлым”), успрымаючыся не толькі як сімвалічнае змяненне стану, але і як зварот-просьба да звышнатуральных сілаў для іх задобрывання, ахвяруючы ім пасмачкі валасоў лімінальнай істоты. На Беларусі існаваў звычай класці пасмачку валасоў, адрэзаную ў памерлага, на печ – месца знаходжання хатніх духаў і душаў продкаў. Як адзначыў М.Ф. Сумцоў, “у славян касу пасвячалі салярным баствам на аснове падабенства бліскучых сонечных промняў з чалавечымі валасамі” [4, с. 154]. Гэта пацвярджаюць і фальклорныя творы, дзе дзявочая каса “ззяе як сонейка”, асвятляючы “усе вяселлейка”, а маладая “вішэўшая сонца ў коску”, “як на кут зайшла, увесь кут асвятліла”.

Адной з уласцівасцяў вясельнага пераходнага комплексу з’яўляецца строгае выкананне аднаго з рытуальных правілаў – забарона на размову падчас найбольш адказных абрадавых дзействаў. Мужанне, як і пакрыванне маладой хусткаю, фатою азначае стадыю “часовай смерці” асобы, яе аддзяленне ад навакольнага свету. На працягу ўсяго вясельна маладая павінна размаўляць як мага меней, не смяцца, нічога не есці, мала рухацца. Гэтым яна як бы імітуе памерлага. У час пераходу ў “іншае” жыццё лімінальная істота лічыцца прыналежнай да незямнога свету і звышнатуральных сілаў, што падкрэсліваецца маўчаннем – адной з якасцяў пазарэальнага свету, ахутанага цішынёю.

Абавязковай часткай ініцыяцыі быў звычай “вяртання дадому”, у сваю былую якасць. У беларускай вясельнай абраднасці ён знайшоў увасабленне ў рытуале наведвання замужняй жанчынай бацькоўскага дому, у песенным рэпертуары – у сюжэце вясельных і баладных песень, дзе маладая, пераўтварыўшыся ў птушку, наведвае родны дом, “зьялены садочак” як сімвал былога дзявочага жыцця. Пасля нядоўгага гасцявання жанчына ўжо назаўсёды вярталася ў сям’ю мужа.

Важную ролю ў вясельнай абраднасці адыгрываюць фальклорныя творы, суправаджаючыя кожнае рытуальнае дзеянне. Песні, прыказкі, віншаванні-пажаданні разам з адорваннем маладых насілі сакральны характар і выкарыстоўваліся не толькі для эстэтычнага задавальнення, але і як сродак наладжвання сувязі з баствамі і духамі для забеспячэння новай сям’і дабрабытам, здароўем і шчасцем, з’яўляліся своеасаблівым камунікатыўным

актам паміж прадстаўнікамі “свайго” свету (дашлюбнага) і “чужой” прасторы (сямейнага жыцця), якім прыпісваліся якасці носьбітаў лёсу і здольнасць уплыву на будучае жыццё новай сям’і. Фальклорныя творы заключаюць у сабе пэўны інструктаж паводзінаў на ўрачыстасці і парады для сямейнага жыцця, звязаныя з сямейнай, гаспадарчай, грамадскай сферамі. Усталяванне спрыяльных узаемаадносін з прадстаўнікамі “іншай” прасторы (гасцямі) павінна было спрыяць ажыццяўленню просьбы да іх прыняць маладых у грамаду жанатых і замужніх людзей.

Захаванасць беларускім вясельным цыклам структуры і семантыкі абрадаў ініцыяцыі падкрэслівае адметную ступень яго міфалагізацыі, сканцэнтраванасць у старажытнай традыцыі практычнай узаемасувязі ўзнаўленне міфа з выкананнем абрадавага дзеяства.

Літаратура

1. Никольский, Н.М. Происхождение и история белорусской свадебной обрядности / Н.М. Никольский. – Мінск, 1948.
2. Вяселле. Песні. Т. 6. – Мінск, 1988.
3. Вяселле. Песні. Т. 2. – Мінск, 1981.
4. Сумцов, Н.Ф. О свадебных обрядах преимущественно русских / Н.Ф. Сумцов. – Харьков, 1981.